

تاریخ تأیید: ۱۳۹۱/۱۱/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/۳

مداخله نظامی ناتو در لیبی (۲۰۱۱) در پرتو قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه

رضا موسی زاده^۱

جواد مبینی^۲

چکیده

ناتو در اجرای تحریم تسلیحاتی، برقراری منطقه پرواز ممنوع و حمایت از غیر نظامیان در لیبی، مکلف به رعایت حقوق بشردوستانه بین المللی مدون و عرفی و مشخصاً ملزومات مواد ۴۸، ۵۱ (۲)، ۵۲ (۳)، ۵۱ (۴)، ۵۱ (۵) (ب) و ۵۷ (۱) پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ و قواعد ۱، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۴ و ۱۵ تا ۲۱ حقوق بین المللی بشردوستانه عرفی بوده و در حال حاضر نیز ملزم به اجرای مصرحات ماده ۹۱ پروتکل الحاقی اول و قواعد ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۶، ۱۵۸ و ۱۶۱ حقوق بین المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۴ پروتکل مرتبط با بقایای انفجاری جنگ است. اما مقامات سیاسی کشورها، رسانه های بین المللی و سازمان های بین المللی غیر دولتی اتهاماتی مبنی بر نقض مصرحات مفاد یادشده مطرح نموده اند که میزان صحت آن ها تحت بررسی قرار دارد. این دیدگاه نیز قابل طرح است که نقض های احتمالی ناتو از مفاد یادشده می تواند در قالب شق های (۱)، (۲) و (۴) جزء (ب) بند (۲) ماده ۸ اساسنامه رم مورد تحقیق و رسیدگی دیوان کیفری بین المللی قرار گیرد؛ اما چنین احتمالی تحت سایه سنگین ملزومات مصرح در جزء های (الف)، (ب) و (ج) بند ۱ ماده ۵۳، بند (۱) ماده ۸ و ماده ۱۷ اساسنامه رم قرار دارد.

کلیدواژه ها: اصل تفکیک، اصل تناسب، اصل رعایت احتیاط، آستانه شدت جرم، جنایات جنگی و غرامت کامل.

۱. دانشیار حقوق بین الملل دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه rmousazadeh@yahoo.com
۲. کارشناس ارشد سازمان های بین المللی و حقوق بین الملل (نویسنده مسئول) javadmobi57@yahoo.com

مقدمه

شورای امنیت با احراز شرایط موجود در لیبی به عنوان تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی، مجوز مداخله نظامی در لیبی را صادر نمود و این مسئله اهمیت جایگاه بررسی مداخله مزبور در مطالعات امنیتی را دو چندان نمود. نویسندگان این نوشتار سعی دارند تا مداخله مزبور را از منظر حقوق بشردوستانه بین‌المللی بررسی کنند و با در نظر گرفتن ارتباط میان رعایت حقوق بشردوستانه بین‌المللی و صلح و امنیت بین‌المللی به واکاوی نقض‌های احتمالی و تحقیق پیرامون زمینه‌های تعقیب کیفری متهمان احتمالی، از یک‌طرف، بستر مناسب برای مجازات ناقضین قوانین و قواعد حقوق بشردوستانه در جریان مداخله مزبور را فراهم آورد. از طرف دیگر، مطالعه مزبور می‌تواند بستری مناسب برای بحث‌های جدید پیرامون میزان کفایت قواعد حقوق بشردوستانه و به‌کارگیری آنها مطابق با واقعیت‌های جدید ایجاد نماید. به این ترتیب مورد اول با تقویت ضمانت اجرای حقوق بشردوستانه و مورد دوم با توسعه کمی و کیفی این دست حقوق می‌تواند در تحکیم صلح و امنیت بین‌المللی مثر ثمر باشد. در این زمینه ایو ساندوز - مدیر سابق اداره حقوق و سیاستگذاری کمیته بین‌المللی صلیب سرخ - تصریح می‌دارد، «چرخ بزرگ قانون و تلاش‌های بشردوستانه همچنان در جهت حصول به هدفی می‌چرخد که ممکن است هرگز به طور کامل به دست نیاید، هدفی که مقصد آن پایان درگیری‌های مسلحانه است.» (کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، ۱۵:۱۳۸۷).

بیان مسئله

قطع‌نامه‌های ۱۹۷۰، ۱۹۷۳ و ۲۰۰۹ شورای امنیت و حکم مأموریت ناتو، مبنای حقوقی مداخله نظامی سازمان مزبور در لیبی قرار گرفت که از ۲۳ مارس ۲۰۱۱ تا ۳۱ اکتبر ۲۰۱۱ به طول انجامید.^۱ بر اساس یکی از آمار انتشاری ناتو، مجموعاً ۱۹۵ هواپیما و ۱۸ کشتی متعلق به کشورهای عضو و غیر عضو ناتو در مداخله نظامی در لیبی در قالب عملیاتی موسوم به «عملیات حامی متحد»^۲ شرکت داشتند که هدف عملیات مزبور و به عبارتی حکم ناتو، شامل اجرای

1. Operation Unified Protector, Final Mission Stats, November 2, 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf (accessed July 30, 2012).

2. Operation UNIFIED PROTECTOR

تحریم تسلیحاتی؛ اجرای منطقه پرواز ممنوع و حمایت از غیر نظامیان بود که مورد اول، گستره مناطق دریایی لیبی، و دو مورد دیگر، کل گستره سرزمینی لیبی را پوشش می‌داد.^۱

حقوق بشردوستانه بین‌المللی محدودیت‌هایی را درباره ابزار و روش‌های جنگی، جدای از آن که خود منازعه بر اساس حقوق بین‌الملل قانونی یا غیر قانونی است، به کلیه طرف‌ها تحمیل می‌کند؛ و ناتو نیز در اجرای هر یک از اهداف خود مکلف به رعایت حقوق بشردوستانه بین‌المللی مدون و عرفی بود. اما در کنار ایرادات حقوقی بسیاری که به نحوه اجرای قطع‌نامه ۱۹۷۳ توسط ناتو وارد شده، این مسئله هم وجود دارد که مجری قطع‌نامه مزبور که در راستای جلوگیری از نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه در لیبی صادر شده بود، خود نیز در برخی موارد حقوق بشردوستانه بین‌المللی را نقض نموده است؛ سابقه اتهامات مبنی بر نقض قوانین حقوق بشردوستانه بین‌المللی در پرونده ناتو وجود دارد؛ آن گونه که در مداخله ناتو در کوزوو «نگرانی‌هایی از این مسئله ابراز شده بود که ناتو از بمب‌های خوشه‌ای در اطراف مناطق مسکونی استفاده کرده است» (Newman, 2009: 68) به این ترتیب، نقض احتمالی حقوق بشردوستانه توسط ناتو و «اتهامات مبنی بر نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه توسط شورشیان و شرایط نا مشخص قتل قذافی، می‌تواند بیش از پیش مشروعیت مداخله نظامی در لیبی را زیر سوال ببرد» (Payandeh 2012: 402).

اما ناتو در برابر اتهامات وارده دفاعیاتی نیز ارائه نموده است که البته به دلیل خودداری ناتو از انجام تحقیقات کافی درباره نقض‌های احتمالی به بهانه‌هایی همچون اتمام ماموریت ناتو در لیبی - و همچنین به دلیل انتشار نکردن برخی اطلاعات لازم توسط ناتو - به بهانه‌هایی همچون سری بودن اطلاعات یا مالکیت شخصی دولت‌های عضو بر ابزار طبقه‌بندی شده ثبت اطلاعات مزبور^۲ ارزیابی میزان صحت ادعاهای ناتو را در هاله‌ای از ابهام فرو برده و از طرفی دیگر، اظهار نظر نهایی درباره صحت اتهامات وارده را نیز با مشکل مواجه ساخته است.

1. NATO and Libya, Operation UNIFIED PROTECTOR – Key Facts and Figures, 5 April 2011 <http://www.jfcnaples.nato.int/resources/24/Documents/110406-placemat-libya.pdf> (accessed July 30, 2012).

2. Voir: Libye: LexVictimesOubliées des Frappe de l'OTAN, (Publication Amnesty International, Secrétariat International, Peter Benenson House, mars 20102) Index:MDE 19/003/2012

هدف تحقیق

بررسی خسارات و تلفات وارده بر افراد و اموال غیر نظامی در جریان مداخله نظامی ناتو در لیبی و کاربست قواعد و قوانین حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی و حقوق بین‌الملل کیفری بر مواردی که خسارات و تلفات مزبور به صورت مستند به حملات هوایی ناتو مرتبط هستند.

سوال اصلی

آیا ناتو در جریان مداخله نظامی در لیبی (۲۰۱۱) قوانین و قواعد حقوق بشردوستانه بین‌المللی قابل اعمال در زمینه‌ی حمایت از افراد و اموال غیر نظامی را نقض کرده است یا خیر؟

فرضیه

تلفات و خسارات وارده بر اموال و افراد غیر نظامی در جریان مداخله نظامی ناتو در لیبی (۲۰۱۱) به صورت کامل مستند نشده و از طرفی دیگر، انتساب موارد مزبور به حملات هوایی ناتو و همچنین کاربست قواعد و قوانین قابل اعمال بر موارد انتسابی نیازمند اطلاعاتی است که ناتو از انتشار آنها به دلایلی غیر موجه امتناع نموده است و از این رو امکان اتخاذ نتیجه‌ای قطعی درباره نقض، عدم نقض یا میزان نقض ناتو از قوانین و قواعد قابل اعمال در زمینه‌ی حمایت از افراد و اموال غیرنظامی در جریان مداخله‌ی مزبور در حال حاضر وجود ندارد.

ضرورت تحقیق

تحقیق پیرامون مواردی که احتمال نقض قواعد و قوانین حقوق بشردوستانه بین‌المللی در آنها وجود دارد، اگر به صورت گسترده و در سطح بین‌المللی در محافل دانشگاهی انجام پذیرد، می‌تواند درباره تکمیل قواعد و قوانین مزبور و توسعه آن حقوق مؤثر ثمر باشد. از طرفی دیگر، بررسی حقوقی و دانشگاهی نقض‌های احتمالی رخدادی در جریان مداخله نظامی ناتو در لیبی می‌تواند بستر را برای انجام تحقیقات جامع‌تر، تعقیب کیفری متهمان و احقاق حقوق قربانیان - حداقل به صورت نسبی - فراهم نماید.

روش تحقیق

این نوشتار سعی دارد با روشی توصیفی، ضمن توصیف واقعیت‌های موجود و بررسی اتهامات وارده و دفاعیات ناتو، تحلیلی از مداخله نظامی ناتو در لیبی از منظر حقوق بشر دوستانه بین‌المللی قابل اجرا در چهار مرحله شناخت قاعده، شناخت موضوع، کاربست قاعده بر موضوع و نتیجه‌گیری ارائه نماید.

ادبیات تحقیق

در این تحقیق در راستای مستند ساختن تلفات و خسارات به افراد و اموال غیرنظامی و انتساب عمل به ناتو از گزارشات: شورای حقوق بشر، کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره لیبی، سازمان عفو بین‌الملل، سازمان دیده‌بان حقوق بشر، صلیب سرخ جهانی و ماموریت حقیقت یابی جامعه مدنی مستقل درباره لیبی استفاده شده است. در خصوص دفاعیات و نظریات ناتو نیز گزارشات منتشر شده توسط این سازمان و کنفرانس‌های خبری مقامات آن (به ویژه دبیر کل ناتو و مشاور حقوقی وی) مورد بررسی واقع شده است.

۱ - حقوق بین‌المللی بشر دوستانه قابل اعمال بر ناتو در مداخله نظامی ناتو در لیبی

همان‌گونه که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ تصریح می‌دارد، شرایط در لیبی به یک منازعه مسلحانه تمام عیار انجامید که دارای جنبه‌های بین‌المللی و غیر بین‌المللی بود.^۱ به این ترتیب، قوانین قابل اعمال بر ناتو، پروتکل‌های چهارگانه ژنو و برای بسیاری از کشورهای ائتلاف، پروتکل الحاقی اول سال ۱۹۷۷ و اساس‌نامه دیوان بین‌المللی کیفری قابل اعمال است. ایالات متحده نیز که عضو پروتکل الحاقی اول نیست، ملزم به رعایت بسیاری از مفاد آن به دلیل آن که جزو قواعد عرفی بین‌المللی محسوب می‌شوند هست. حقوق بین‌المللی بشر دوستانه عرفی نیز که درباره تمام کشورها قابلیت اعمال دارد. به این ترتیب، در زیر با تفکیک بر مبنای اصول اساسی حقوق بشر دوستانه بین‌المللی به بیان این قواعد پرداخته می‌شود:

الف) اصل تفکیک:

(۱) تفکیک بین غیر نظامیان و رزمندگان: قاعده ۱ حقوق بین‌المللی بشر دوستانه عرفی؛ ماده ۴۸ و ماده ۵۱ (۲) پروتکل الحاقی اول و ماده ۸ (۲) (ب) (۱) اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری.

(۲) تفکیک بین اموال غیر نظامی و اهداف نظامی: قاعده ۷ حقوق بین‌المللی بشر دوستانه عرفی؛ ماده ۴۸ و ماده ۵۲ (۲) پروتکل الحاقی اول و ماده ۸ (۲) (ب) (۲) اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری

(۳) ممنوعیت حملات کورکورانه: قاعده ۱۱ حقوق بین‌المللی بشر دوستانه عرفی؛ ماده ۵۱ (۴) پروتکل الحاقی اول

(ب) اصل تناسب:

قاعده ۱۴ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی؛ ماده ۵۱ (۵) (ب) و ماده ۵۷ (۲) (الف) (۳) پروتکل الحاقی اول و ماده ۸ (۲) (ب) (۴) اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری.

(ج) اصل اقدامات احتیاطی:

قواعد ۱۵ تا ۲۱ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۵۷ (۱) پروتکل الحاقی اول

(د) مسئولیت تحقیق و رسیدگی در مورد جنایات جنگی احتمالی و ادعایی:

قواعد ۱۵۶، ۱۶۱ و ۱۵۸ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی

(ه) مسئولیت و جبران خسارت در قبال نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه:

قواعد ۱۴۹، ۱۵۰ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۹۱ پروتکل الحاقی اول.

قوانین یادشده بالا را می‌توان بر تمامی اهداف سه‌گانه ناتو اعمال کرد و از این جهت، تمایزی میان عملیات ناتو در اجرای تحریم تسلیحاتی، برقراری منطقه پرواز ممنوع و حمایت از غیر نظامیان نمی‌توان قائل گردید. به این ترتیب، مثلاً درباره منطقه پرواز ممنوع، «قوانین مربوط به منازعات مسلحانه باید رعایت گردد و این مسئله که منطقه با مجوز شورای امنیت برقرار شده است، در اصل موضوع تفاوتی ایجاد نمی‌نماید.» (Schmitt, 2011: 50) از این رو باید تمایز میان افراد و اهداف نظامی و غیر نظامی، اصل تناسب و سایر قوانین مرتبط با مداخلات مسلحانه بین‌المللی از جمله پخش کمک‌های بشردوستانه رعایت شود (Ibid).

در راستای پاسخ به این سوال که، آیا اصول یادشده از سوی ناتو در جریان مداخله نظامی سازمان مزبور در لیبی رعایت شدند یا خیر؟، ابتدا باید به بررسی موارد احتمالی نقض قوانین مزبور پرداخت؛ کاری که در ادامه با تاکید بر بررسی تلفات انسانی و خسارت‌های غیر نظامی حاصل از مداخله نظامی ناتو صورت می‌گیرد.

۲ افراد و اهداف غیر نظامی مورد حمله ناتو در جریان مداخله نظامی ناتو در لیبی (انتساب عمل به ناتو)

حفاظت از افراد و اهداف غیرنظامی مورد حمله یا در معرض تهدید به حمله، به اصطلاح، هدف اصلی قطع‌نامه ۱۹۷۳ بود؛^۱ راسموسن - دبیر کل ناتو - در بیانیه‌ای در ۲۷ مارس ۲۰۱۱ اعلام داشت «ناتو تصمیم به اجرای عملیات نظامی کامل در لیبی بر اساس قطع‌نامه شورای امنیت دارد. هدف ما حمایت از غیر نظامیان و مناطق غیر نظامی تحت خطر حمله نیروهای

1. S/RES/1973 (2011), Paragraph 4

رژیم قذافی است. ناتو تمام جنبه‌های قطع‌نامه شورای امنیت را اجرا خواهد نمود؛ نه چیزی بیشتر، نه چیزی کمتر^۱ اما همان‌گونه که عمر موسی - دبیر کل اتحادیه عرب - اظهار داشت، «اقدام ناتو، متفاوت از هدف برقراری منطقه پرواز ممنوع است... آنچه ما می‌خواهیم، حمایت از غیر نظامیان است و نه، بمباران سایر غیر نظامیان»^۲ روسیه نیز با اشاره به این مسئله که حملات هوایی ناتو، سبب تلفات غیر نظامیان شده، تصریح داشت، هر گونه اقدام ناتو باید کاملاً مبتنی بر قطع‌نامه ۱۹۷۳ باشد و هر گونه اقدام فراتر از قطع‌نامه مزبور یا هرگونه استفاده نامتناسب از زور، پذیرفتنی نیست (Bellamy and Williams, 2011: 845).

عفو بین‌الملل کشته شدن ۵۵ غیرنظامی - مشتمل بر ۱۶ کودک و ۱۴ زن - بر اثر حملات هوایی ناتو را با اسم آنها، مستند ساخته است؛ این کشته شدگان، ۵ نفر در طرابلس، ۳ نفر در زلیتان، ۳۴ نفر در ماجر، ۹ نفر در سرت و ۴ نفر در برقا هستند. گزارش همچنین تصریح می‌دارد کارشناسان سازمان ملل، سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی و روزنامه نگاران که از محل‌های حادثه بازدید نموده‌اند، کشته شدن ۲۰ غیر نظامی دیگر شامل: ۲ نفر در برقا، ۱۳ نفر در سورمان و ۵ نفر در بن ولید را گزارش کرده‌اند (Amnesty International, 2012: 6).

سازمان دیده‌بان حقوق بشر نیز در گزارشی ۷۶ صفحه‌ای به بررسی تلفات انسانی حاصل از حملات هوایی ناتو در لیبی می‌پردازد (HRW 2012) درباره حوادث منجر به کشته شدن غیر نظامیان، گزارش دیده بان حقوق بشر کمی متفاوت از گزارش سازمان عفو بین‌الملل، به تفصیل به بررسی هشت حادثه که در مجموع ۷۲ کشته مشتمل بر ۲۰ زن و ۲۴ کودک همراه داشته می‌پردازد.

علاوه بر گزارشات مستند یادشده بالا، انتساب کشته شدن غیرنظامیان بر اثر حملات ناتو به سازمان مزبور، از لحاظ حقوقی از این جهت آسان‌تر است که خود این سازمان نیز مسئله مزبور را تایید می‌نماید، هرچند درباره تعداد کشته شدگان، آماری بیان نمی‌نماید. پذیرش مسئله کشته شدن غیر نظامیان توسط حملات ناتو از طرف مقامات سازمان مزبور با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است؛ به این ترتیب که، وقتی از راسموسن - دبیر کل ناتو - در ۳ نوامبر ۲۰۱۱ درباره تلفات غیر نظامیان به دلیل حملات ناتو پرسیده می‌شود، پاسخ می‌دهد، «هیچ‌گونه

1. NATO, Statement by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen on Libya, 27 Mar. 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71808.htm

2. Cited in 'Arab League Criticizes Western Strikes in Libya', Straits Times, 20 March 2011.

تلفات غیر نظامی تایید شده‌ای که به وسیله ناتو صورت گرفته باشد، وجود ندارد.^۱ اما شش هفته بعد، در پاسخ به مقاله‌ای انتقادی در نیویورک تایمز، ناتو می‌پذیرد که ممکن است غیر نظامیان نیز در حملات ناتو کشته شده باشند و لانگسکو - سخنگوی ناتو - می‌گوید، «به نظر می‌رسد که به‌رغم تمام مراقبت‌ها و دقت‌ها، غیر نظامیان بی‌گناهی کشته یا زخمی شده باشند.»^۲

پس از انتساب اصل عمل - یعنی کشته شدن غیر نظامیان بر اثر حملات هوایی ناتو - با اسناد معتبر و مهمتر، پذیرش خود ناتو، اگر حداقل نقطه مشترک گزارش عفو بین‌الملل و دیده‌بان حقوق بشر - یعنی کشته شدن: ۳۴ نفر در ماجرا؛ ۹ نفر در سرت و ۳ نفر در زلیتان - هم در نظر گرفته شود، زمینه حقوقی برای کاربست قواعد - یادشده در قسمت اول این نوشتار - فراهم آماده است؛ کاری که در ادامه در قسمت سوم نوشتار، دنبال خواهد شد.

۳- بررسی نقض‌های (احتمالی) حقوق بین‌المللی بشردوستانه توسط ناتو در مداخله نظامی ناتو در لیبی

الف) رعایت یا رعایت نکردن اصل تفکیک توسط ناتو

بر اساس قواعد ۱ و ۷ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و مواد ۴۸، و بند ۲ ماده ۵۱ و بند ۲ ماده ۵۲ پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷، طرفین مخاصمه بین‌المللی باید میان افراد و اهداف نظامی و افراد و اهداف غیر نظامی تمایز قائل گردند و اصل تفکیک از اساسی‌ترین اصول حقوق بین‌المللی بشردوستانه تلقی می‌گردد.

گزارش‌هایی مبنی بر رعایت نکردن قاعده ۱ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی از طرف ناتو وجود دارد. از جمله گزارش دیده‌بان حقوق بشر که در مواردی، ناتو را - هر چند به طور تلویحی - به رعایت نکردن مصرحات قاعده ۱ متهم می‌دارد. اما ناتو به گزارش دیده‌بان حقوق بشر در قالب بیانیه‌ای واکنش نشان داده و تصریح داشته است که ناتو به بررسی اتهامات مبنی بر ایراد صدمه به غیر نظامیان پرداخته است؛ سازمان مزبور اعلام می‌دارد که به بازبینی کلیه اطلاعات نگهداری شده نزد سازمان پرداخته و تایید نموده که اهداف مشخص مورد حمله ناتو

1. See: Monthly Press Briefing by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, November 3, 2011,

http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_80247.htm (accessed April 26, 2012).

2. See: C.J. Chivers and Eric Schmitt, "In Strikes on Libya by NATO, an Unspoken Civilian Toll," New York Times, December 17, 2011.

همگی اهداف مشروع نظامی بودند. کشورهای مزبور نیز به صورت انفرادی به ارزیابی درباره برخی حوادث اتهامی مبادرت نموده‌اند.^۱

سازمان عفو بین‌الملل نیز در گزارش «لیبی: قربانیان فراموش شده حملات ناتو» با تایید کشته شدن ده‌ها غیر نظامی در حملات هوایی ناتو به منازل شخصی در مناطق مسکونی و روستایی می‌نویسد، قربانیان مزبور در شرایطی مورد حملات ناتو قرار گرفته‌اند که سازمان عفو بین‌الملل، کارشناسان سازمان ملل، سایر سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی و روزنامه نگاران هیچ‌گونه شاهدهی دال بر وجود اهداف نظامی در مناطق مزبور در زمان حمله نیافته‌اند. سازمان عفو بین‌الملل در قسمتی از گزارش با عنوان حمله هوایی به منازل می‌نویسد، در یک حادثه در ماجر (نزدیک زلیتان، غرب مسراته) ناتو مدعی بود که محل مزبور عامدانه و به عنوان هدفی مشروع مورد حمله قرار گرفته است و این در حالی است که ناتو از ارائه شواهدی دال بر نظامی بودن محل مزبور خودداری نمود. این حمله منجر به کشته شدن ۳۴ غیر نظامی از جمله ۸ کودک و ۸ زن منجر شد (AI, 2012: 8).

یکی از ملزومات رعایت اصل تفکیک، ممنوعیت عملیات کورکورانه بر اساس مصرحات قاعده ۱۱ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۵۱ (۴) پروتکل الحاقی اول است. نگاهی به قاعده ۱۲ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی که در بیان حملات کورکورانه و بدون تفکیک است نشان می‌دهد که با توجه به گزارشات یادشده دیده‌بان حقوق بشر و عفو بین‌الملل و همچنین گزارش کمیسیون بین‌المللی تحقیق و گزارش کمیسیون مستقل جامعه مدنی درباره لیبی که در ادامه به آنها پرداخته خواهد شد، می‌توان تحت شرایطی رعایت نشدن بند الف قاعده ۱۲ را به ناتو منتسب ساخت؛ اما متهم ساختن ناتو به رعایت نکردن بندهای (ب) و (ج) قاعده ۱۲ حقوق عرفی نمی‌تواند اتهامی صحیح باشد؛ زیرا ادعای ناتو مبنی بر آنکه «این اولین بار در تاریخ حملات هوایی است که در آن فقط از مهمات با قابلیت هدایت شونده‌گی دقیق استفاده شده است»^۲ تا حدودی پذیرفتنی است. به طور کل، مهمات به کاربرده شده توسط ناتو در جریان مداخله در لیبی، مهماتی با قابلیت هدایت شونده‌گی بسیار بالا بودند. مطابق آمار ناتو، در مجموع ۷۶۴۲ تسلیحات هوا به زمین به کاربرده شد که ۳۶۴۴ مورد آن بمب‌های

1. Russia to ICC: investigate NATO, http://bosco.foreignpolicy.com/posts/2012/05/18/russia_to_icc_investigate_nato(accessed July 30, 2012).

2. Russia to ICC: investigate NATO, http://bosco.foreignpolicy.com/posts/2012/05/18/russia_to_icc_investigate_nato(accessed July 30, 2012).

هدایت شونده به وسیله لیزر، ۲۸۴۴ مورد آن مهمات هدایت شونده به وسیله GPS و ۱۱۵۰ مورد آن تسلیحات آتش مستقیم با هدایت دقیق بودند (HRW, 2012: 19-20).

سازمان دیده‌بان حقوق بشر در صفحه ۲۳ گزارش یادشده، با تایید این مسئله که به وضوح ناتو اقداماتی در راستای کاهش تلفات غیر نظامیان اتخاذ نموده و اقدامات مزبور موثر نیز بوده‌اند، تعداد قربانیان غیرنظامی حملات هوایی ناتو را پایین ارزیابی می‌نماید. گزارش به نقل از مقامات ناتو سطح پایین تلفات انسانی را به دلیل استفاده صرف از مهمات با ظرفیت هدایت شونده دقیق و انتخاب زمان و زاویه مناسب حمله توصیف می‌نماید (Ibid).

به‌رغم تمام دفاعیات ناتو و همچنین گزارش‌های دال بر رعایت اصل تفکیک از سوی ناتو، تلفات و آسیب‌هایی به غیر نظامیان وارد شده و انتساب آن به ناتو نیز محرز است. اگر آسیب‌ها و تلفات مزبور ناشی از رعایت نکردن قواعد ۱ و ۷ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی لحاظ نگردد، حداقل، رعایت نکردن بند (الف) قاعده ۱۲ را تحت شرایطی می‌توان به ناتو منتسب نمود. زیرا، ناتو مدعی است که به واحدها و ساختمان‌های غیر نظامی حمله نکرده است، مگر آنکه اطمینان حاصل کرده باشد که از آنها استفاده نظامی می‌شود؛ ولی صفحه ۸ گزارش عفو بین‌الملل و به‌خصوص اطلاعات مستند موجود درباره حمله ناتو به غیر نظامیان در ماجر (AI, 2012: 8) خلاف ادعای ناتو را می‌رساند. همچنین بر اساس پاراگراف ۲۰۷ در صفحه ۴۵ گزارش ماموریت حقیقت‌یابی جامعه مدنی مستقل درباره لیبی، در یکی از حملات ناتو به محلی که در غربی‌ترین حد سرت واقع شده، به گفته شاهدان بین ۵۷ تا ۵۹ نفر کشته شدند که تقریباً ۴۷ نفر آن غیر نظامی بودند. گزارش مزبور تصریح می‌دارد که با بررسی‌های صورت گرفته، می‌توان گفت که نیروهای ناتو در هنگام آتش به محل مورد نظر از دید بصری به مکان مزبور برخوردار بودند.^۱ به علاوه، گزارش کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره لیبی در پاراگراف ۸۸، صفحه ۱۷ به این مسئله اشاره دارد که در پنج موردی که کمیسیون تلفات انسانی را تشخیص داده در چهار مورد آن، مدرکی دال بر نظامی بودن آنها وجود ندارد و شاهدان نیز استفاده نظامی از مکان‌های مزبور را انکار نموده‌اند (HRC, 2012: 88).

1 . Report of the Independent Civil Society Fact-Finding Mission to Libya, January 2012. http://www.pchrgaza.org/files/2012/FFM_Libya-Report.pdf (Last Visited: 8, Jun 2012)P 45, Para 207

البته، علاوه بر بررسی موارد یادشده - موارد محرز آسیب و تلفات انسانی قابل استناد به حملات ناتو- در قالب بند (الف) قاعده ۱۲ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی، می‌توان از قواعد ۱۵، ۱۶، ۱۸ و ۲۰ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی نیز به عنوان چارچوبی برای بررسی موارد مزبور استفاده نمود؛ این مسئله در قالب قسمت ب این بخش از نوشتار به شرح زیر پیگیری می‌شود.

ب) رعایت یا رعایت نکردن اصل احتیاط از سوی ناتو

قواعد ۱۵ تا ۲۱ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۵۷ (۱) پروتکل الحاقی اول با تاکید بر اصل رعایت اقدامات احتیاطی، سعی در - همان‌گونه که قاعده ۱۵ بدان تصریح می‌دارد- به حداقل رساندن تلفات و خسارت‌های غیر نظامی در طول جنگ دارند. قاعده ۱۶ طرف‌های درگیر را ملزم به اتخاذ هرگونه اقدام ممکن در راستای اطمینان از نظامی بودن هدف می‌نماید. در راستای القای رعایت همین قواعد ۱۵ و ۱۶ است که انا لونگسکو - سخنگوی ناتو - در ۲۷ آوریل ۲۰۱۲ به سازمان دیده‌بان حقوق بشر می‌گوید «هیچ‌گونه هدفی تایید یا مورد حمله قرار نگرفت، اگر هر گونه دلیلی در راستای پذیرفتن این مطلب که غیر نظامیان در خطر هستند وجود داشت» (HRW, 2012: 23) البته این ادعا مورد تردید جدی قرار دارد و از طرفی دیگر، اطلاعات موثقی در راستای بررسی میزان صحت این ادعای مقامات ناتو در دسترس نیست.

قاعده ۱۷ حقوق عرفی که طرف‌های درگیر را ملزم به اتخاذ هرگونه اقدام احتیاطی در استفاده از روش‌ها و ابزارهای جنگی می‌کند، نمی‌تواند علیه ناتو مصداق پیدا نماید. اما همان‌گونه که رعایت یا رعایت نکردن ناتو از الزامات قواعد ۱۵ و ۱۶، در هاله‌ای از ابهام قرار دارد، درباره رعایت یا رعایت نکردن مصرحات قواعد ۱۸ و ۲۰ نیز تردیدهایی وارد شده است. اینکه ناتو تصریح دارد که هر یک از تصمیمات مبنی بر حمله به هدفی مشخص را با رعایت احتیاط فوق‌العاده اتخاذ نموده است یا بر این موضوع تاکید دارد که سازمان مزبور «اطلاعات قابل اعتماد در اختیار داشته و ساز و کار انتخاب هدف بسیار سخت‌گیرانه‌ای اعمال نموده است»^۱ همگی در القای این مسئله است که ناتو مصرحات قواعد مرتبط با اصل احتیاط و

1 . Russia to ICC: investigate NATO,
http://bosco.foreignpolicy.com/posts/2012/05/18/russia_to_icc_investigate_nato(accessed July 30, 2012).

مشخصاً قاعده شماره ۱۸ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی را رعایت نموده است. اما تردید درباره رعایت نکردن ناتو از قاعده ۲۰ بسیار جدی‌تر است، آن‌گونه که سازمان عفو بین‌الملل از این موضوع که در حملات مزبور اخطار موثر قبلی داده نشده است نیز ابراز نگرانی کرده است. همچنین سازمان مزبور با زیر سوال بردن رعایت اصل تناسب توسط ناتو در حملات مزبور، می‌نویسد که ناتو باید استانداردهای بالایی از اقدامات احتیاطی در حمله به منازل مسکونی اتخاذ می‌نمود که ناتو چنین کاری را انجام نداده است (AI, 2012: 8).

از این‌رو مسئله دادن اخطار موثر قبلی و به طور کلی رعایت اصل احتیاط از طرف ناتو مورد تردید عفو بین‌الملل قرار دارد؛ از طرفی دیگر، گزارش سازمان مزبور، رعایت اصل تناسب توسط ناتو در حملاتی که منجر به کشته شدن غیر نظامیان شده را نیز با تردید روبرو ساخته است.

ج) رعایت یا رعایت نکردن اصل تناسب از سوی ناتو

مطابق قاعده ۱۴ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی؛ ماده ۵۱ (۵) (ب) و ماده ۵۷ (۲) (الف) (۳) پروتکل الحاقی اول، طرفین باید اصل تناسب را در شروع و هدایت حملات خود رعایت نمایند. نگاهی اجمالی به مصرحات قاعده ۱۴ نشان می‌دهد که با اطلاعات موجود، تبیین این مسئله که آیا ناتو مقید به اصل مزبور بوده یا خیر، بسیار تردید آمیز خواهد بود و چنین تردیدی هم درباره متهم ساختن ناتو و هم در تبرئه ساختن آن صادق است. ناتو مدعی است که اقدامات وی فراتر از ملزومات حقوق بشردوستانه بین‌المللی بوده است (HRW, 2012: 23) و از طرف دیگر، دیدگاهی هم وجود دارد که معتقدند «ناتو مانند یک دیکتاتور نظامی عمل می‌کند»^۱

باید این نکته مد نظر قرار گیرد که گزارش‌های عفو بین‌الملل، دیده‌بان حقوق بشر و کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره لیبی، هیچ‌کدام - حداقل در حال حاضر- مسئله عمدی بودن حملات ناتو به غیر نظامیان را تایید نمی‌کنند؛ اما سوالات، تردیدها یا مسائل را مطرح می‌سازند که پاسخ به آن سوال‌ها از یک‌طرف در گرو اطلاعاتی است که ناتو باید آنها را فاش سازد و از طرف دیگر، مستلزم تحقیقاتی است که باید از سوی ناتو انجام پذیرد؛ در همین راستا، فرد آبراهام مشاور مخصوص سازمان دیده‌بان حقوق بشر و نویسنده اصلی گزارش منظور،

1. Vijay Prashad, director of International Studies at Trinity College in the US See: NATO turns blind eye to Libyan collateral damage – Human Rights Watch, 15 May, 2012 <http://www.rt.com/news/nato-civilian-deaths-report-236/> (accessed July 31, 2012).

تایید می‌نماید که، حملات فقط علیه اهداف نظامی اجازه داده شد، اما سولاتی جدی درباره برخی حوادث باقی می‌ماند.^۱ تحقیقات سازمان عفو بین‌الملل هم حاکی از آن است که این امکان وجود دارد که منازل شخصی به اشتباه و به دلایلی همچون: اطلاعات اشتباه، مختصات غلط GPS یا نقص سامانه تسلیحاتی مورد حمله واقع شده‌اند (AI, 2012: 8). کمیسیون بین‌المللی تحقیق در مورد لیبی نیز چنین نتیجه‌گیری می‌کند که «ناتو عملیات جنگی بسیار دقیق همراه عزمی آشکار برای اجتناب از خسارات انسانی انجام داد. در مواردی محدود، کمیسیون خسارات غیرنظامی را تایید کرده و چنین تشخیص داده شده که، اهدافی [مورد حمله ناتو قرار گرفته] که هیچ‌گونه نشانی دال بر استفاده نظامی از آنها وجود ندارد. کمیسیون بر اساس اطلاعات دریافتی از ناتو نمی‌تواند در خصوص موارد مزبور نتیجه‌گیری کند و پیشنهاد می‌کند که ناتو تحقیقات بیشتری صورت دهد» (HRC, 2012: 2).

به این ترتیب - به عنوان خلاصه یافته‌های این نوشتار تاکنون - می‌توان گفت که: سولات، ابهامات و شواهد ضد و نقیضی درباره رعایت یا رعایت نکردن اصول تفکیک، رعایت اقدامات احتیاطی و تناسب از طرف ناتو درباره موارد محرز و قابل استناد کشتار و آسیب به غیر نظامیان و تخریب اهداف غیر نظامی بر اثر حملات هوایی ناتو در جریان مداخله نظامی سازمان مزبور در لیبی وجود دارد. به گونه‌ای که می‌توان گفت:

- در ارتباط با اصل تفکیک، احتمال ضعیف نقض نسبی بند (الف) قاعده شماره ۱۲ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی توسط ناتو وجود دارد؛
- در ارتباط با اصل تناسب، در خصوص رعایت نکردن نسبی ناتو از مصرحات قاعده شماره ۱۴ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۵۱ (۵) (ب) و ماده ۵۷ (۲) (الف) (۳) پروتکل الحاقی تردیدهایی وجود دارد.
- در ارتباط با اصل اقدامات احتیاطی، احتمال نقض ماده ۵۷ (۱) پروتکل الحاقی اول و قواعد ۱۵، ۱۶، ۱۸ و به‌خصوص ۲۰ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی به صورت جدی مطرح است.

1. NATO. *Investigate Civilian Deaths in Libya*. May 14, 2012 <http://www.hrw.org/news/2012/05/14/nato-investigate-civilian-deaths-libya>

۴- الزامات حقوقی ناتو در قبال نقض‌های احتمالی حقوق بشر دوستانه بین‌المللی ارتكابی توسط نیروهای تحت امر این سازمان در جریان مداخله نظامی ناتو در لیبی (الف) مسئولیت تحقیق و رسیدگی در مورد جنایات جنگی احتمالی و ادعایی: قواعد ۱۵۶، ۱۶۱ و ۱۵۸ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی.

ناتو با لحاظ قاعده ۱۵۶ حقوق عرفی و نظر به مصرحات قواعد ۱۵۸ و ۱۶۱ حقوق عرفی باید نسبت به تحقیق و بررسی پیرامون ادعاهای مطرح شده در خصوص نقض قوانین بشردوستانه بین‌المللی ارتكابی توسط نیروهای تحت امر بپردازد. لزوم انجام چنین تحقیقاتی به صراحت در گزارش‌های عفو بین‌الملل، دیده‌بان حقوق بشر و کمیسیون بین‌المللی تحقیق در مورد لیبی ذکر شده است.

سازمان عفو بین‌الملل از ناتو می‌خواهد به تحقیق پیرامون خسارات انسانی حاصل از حمله ناتو به لیبی بپردازد.^۱ در ۵ مارس ۲۰۱۲ سازمان عفو بین‌الملل در نامه‌ای از ناتو می‌خواهد تا اطلاعاتی درباره تحقیقات ناتو در مورد حملات یادشده در گزارش عفو بین‌الملل را ارائه و اگر چنین تحقیقاتی هنوز صورت نگرفته، ناتو کلیه اقدامات مقتضی در راستای تضمین استقلال و بی‌طرفی تحقیقات را اتخاذ نماید. در ۱۳ مارس ۲۰۱۲، ناتو در پاسخ به این نامه می‌نویسد، «در حالی که ناتو کلیه اقدامات ممکن در به حداقل رساندن خطرات برای غیر نظامیان را اتخاذ نموده است، اما در یک عملیات نظامی پیچیده، امکان تقلیل چنین خطراتی به صفر وجود ندارد. ناتو از صدمات احتمالی حملات مزبور عمیقاً اظهار تاسف می‌نماید.» ناتو بدون آنکه اطلاعاتی در خصوص حملات مزبور ارائه نماید، همچنین متذکر می‌شود که «[ناتو] هیچ‌گونه دستوری برای انجام فعالیت در لیبی از زمان خاتمه ماموریت در ۳۱ اکتبر ۲۰۱۱ ندارد.» اما سازمان عفو بین‌الملل تصریح می‌دارد که خاتمه حکم ماموریت، نمی‌تواند مانعی در راستای انجام تحقیقات ناتو در خصوص اقدامات نیروهایش به‌خصوص درباره چگونگی صدور دستورات حمله، اقدامات اتخاذی در راستای راستی‌آزمایی اطلاعات دریافتی و اقدامات احتیاطی به منظور کاهش خطر برای غیر نظامیان ایجاد نماید. ناتو همچنین در نامه خود تصریح می‌دارد که مسئولیت اولیه برای انجام تحقیقات احتمالی درخواستی بر عهده مقامات لیبی است (AI)

1. Amnesty International, Press Releases, Libya: Civilian deaths from NATO airstrikes must be properly investigated, 19 March 2012, <http://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/libya-civilian-deaths-nato-airstrikes-must-be-properly-investigated-2012-03>.

(20: 2012). اما سازمان عفو بین‌الملل تصریح دارد که ناتو باید مشخص سازد که چه اقداماتی را در راستای رعایت حقوق بشر دوستانه بین‌المللی و به‌خصوص رعایت اصول سه‌گانه یادشده اتخاذ نموده است (Ibid). در مقابل، ناتو تأکید دارد که این سازمان در طول عملیات، جلسات توجیهی منظم و مشروحاتی با شورای امنیت برگزار و به صورت کامل با کمیسیون بین‌المللی تحقیق در مورد لیبی همکاری نموده و میزان در خور توجهی از اطلاعات، که بسیاری از آنها به اجبار از حالت سری خارج شدند، را در اختیار کمیسیون مزبور قرار داده تا نشان دهد که هر یک از اهداف مورد حمله ناتو، اهداف نظامی مشروع بودند.^۱

گزارش کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره لیبی در پاراگراف ۱۳۰ از ناتو می‌خواهد تا تحقیقاتی را در لیبی درباره تعیین میزان سطح خسارات غیر انسانی انجام داده و به بازبینی روند کار ناتو در جریان عملیات نظامی در لیبی بپردازد؛ در پاسخ ناتو به کمیسیون بین‌المللی تحقیق در مورد لیبی، ناتو جزئیاتی را در مورد شش مرکز مورد حمله ناتو که در آن غیر نظامیان کشته شده‌اند، اعلام می‌دارد اما هیچ‌گونه اطلاعاتی دال بر نظامی بودن اهداف مزبور ارائه نمی‌نماید. ناتو در پاسخ به درخواست سازمان ملل در خصوص انتشار فیلم‌هایی ویدئویی حملات مزبور که می‌تواند به روشن شدن واقعیت کمک نماید، با این بهانه که فیلم‌های ویدئویی مربوطه جزو دارایی‌های شخصی کشورهای شرکت‌کننده در حملات بوده که به دلیل حفظ اسرار مهم نظامی، طبقه بندی شده محسوب می‌شوند از واگذاری آنها سر باز می‌زند (HRC 2012: 24-5).

ناتو در برابر این خواسته‌ها مداوم بر این مسئله تأکید دارد که قوانین حقوق بشردوستانه را در سطحی فراتر از الزامات حقوق بین‌الملل رعایت نموده است. اما گزارش دیده‌بان حقوق بشر اعلام می‌دارد هدایت عملیات بر اساس حقوق بین‌الملل یا حتی برآورده کردن ملزوماتی فراتر از آن، الزام مبنی بر تحقیق در خصوص اتهامات نقض فاحش قوانین جنگ یا مشخص نمودن دلیل کشته شدن غیر نظامیان را زایل نمی‌کند (HRC, 2012: 23).

1 . Russia to ICC: investigate NATO,
http://bosco.foreignpolicy.com/posts/2012/05/18/russia_to_icc_investigate_nato (accessed July 30, 2012).

ب) مسئولیت و جبران خسارت در قبال نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه: قواعد

۱۴۹ و ۱۵۰ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی و ماده ۹۱ پروتکل الحاقی اول

گزارش کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره لیبی در بند ۱۳۰ از ناتو می‌خواهد رهنمودهای غیر الزام آور برای پرداخت در خصوص موارد مرتبط با خسارت‌های وارد به غیر نظامیان یا آسیب‌های وارده به اموال غیر نظامی (ناتو در ۲۰ سپتامبر ۲۰۱۲)^۱ را درباره خسارت به غیرنظامیان که حاصل عملیات نظامی در لیبی است، اجرا نماید و این کار ترجیحاً در همکاری با تلاش‌های NTC در راستای جبران صدمات وارده به غیرنظامیان در سراسر کشور انجام پذیرد (Ibid, 130) اما از آن جهت که ناتو از پذیرش اتهامات مزبور سر باز می‌زند، از پرداخت غرامت در چارچوبی حقوقی که می‌تواند - حداقل به‌طور تلویحی - به معنای پذیرش اتهامات باشد، خودداری کند؛ از این جهت کمیسیون بین‌المللی تحقیق در مورد لیبی سعی دارد تا به توجه به قوانین غیر الزام آور پرداخت غرامت مطابق چارچوب‌های خود ناتو، حداقل زمینه جبران خسارت غیر نظامیان به وسیله ناتو را هموار سازد. مسئله لزوم پرداخت غرامت مورد تصریح مقامات سیاسی کشورها و گزارش‌های دیده‌بان حقوق بشر و عفو بین‌الملل نیز قرار گرفته است. به طور خلاصه در رابطه با دو تعهد حقوقی یادشده، یعنی الزام ناتو به انجام تحقیقات در مورد نقض‌های ادعایی و احتمالی و تعهد به پرداخت غرامت، به گزارش عفو بین‌الملل به شرح زیر اشاره می‌گردد:

عفو بین‌الملل با تأکید بر آن که هرگونه نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی در جریان مداخله نظامی ناتو در لیبی نباید بدون کیفر باقی بماند - در صفحه ۲۱ گزارش یادشده - لزوم تحقق چنین هدفی را منوط به انجام تحقیقات ضروری بدون هیچ‌گونه وقفه‌ای دانسته و از ناتو می‌خواهد تا:

- انجام تحقیقات فوری، مستقل، بی‌طرفانه و جامع درباره هرگونه خسارت احتمالی به غیر نظامیان در جریان حملات ناتو، از جمله موارد یادشده در گزارش عفو بین‌الملل را تضمین نماید.

1. Non-Binding Guidelines for Payments in Combat-Related Cases of Civilian Casualties or Damage to Civilians Property (NATO 20 September 2010)

- همچنین درباره هرگونه اتهامات مبتنی بر نقض فاحش حقوق بین‌الملل از سوی نیروهای شرکت کننده در عملیات مزبور، انجام تحقیقات فوری، مستقل، بی‌طرفانه و جامع را تضمین و نتایج را به صورت عمومی منتشر نماید و در هر مورد که شواهد کافی وجود دارد، از تعقیب کیفری متهمان در دادرسی‌هایی که کاملاً منطبق با استانداردهای بین‌المللی محاکمه عادلانه است، اطمینان حاصل نماید.
- تضمین نماید که قربانیان نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی و خانواده‌های آنها، خسارت کامل را دریافت می‌کنند (AI 2012: 21).

سازمان دیده‌بان حقوق بشر نیز در صفحه ۱۶ گزارش یادشده در قالب توصیه‌هایی از ناتو درخواست‌هایی مشابه با درخواست‌های عفو بین‌الملل را مطرح می‌سازد.

ج) الزام حقوقی ناتو به انتشار اطلاعات مرتبط با بقایای انفجاری جنگ: ماده ۴ کنوانسیون الحاقی پنجم (۲۰۰۳) به کنوانسیون سلاح‌های متعارف

ماده ۴ کنوانسیون الحاقی پنجم به کنوانسیون سلاح‌های متعارف ۱۹۸۰ در رابطه با بقایای انفجاری جنگ،^۱ استفاده کنندگان مهمات انفجاری را موظف به ثبت، حفظ و انتقال اطلاعات در راستای تسهیل مشخص سازی، پاک سازی و انتقال بقایای انفجاری جنگ می‌نماید. هواپیماهای هشت کشور عضو ناتو ۷۷۰۰ مهمات انفجاری پرتاب از هوا را در طول ۲۱۴ روز عملیات حامی متحد استفاده نمودند. این کشورها عبارت بودند از: بلژیک، کانادا، دانمارک، فرانسه، ایتالیا، نروژ، بریتانیا و ایالات متحده. همگی این کشورها، به جز بریتانیا عضو پروتکل مرتبط با بقایای انفجاری جنگ هستند. این کشورها اقداماتی در راستای اطلاعات مد نظر پروتکل صورت داده‌اند؛ اما سازمان دیده‌بان حقوق بشر که اطلاعات منتشر شده توسط ناتو درباره شهر میزده را مورد بررسی قرار داده، تصریح می‌کند که اطلاعات منتشر شده به وسیله منبع مورد بررسی، هیچ اطلاعاتی در مورد نوع و کیفیت مهمات انفجاری استفاده شده یا هر موردی که می‌تواند به بقایای انفجاری تبدیل شود، ارائه نمی‌کنند. این در حالی است که مطابق گفته کارکنان بیمارستان میزده از اواسط آگوست ۲۰۱۱، بقایای انفجاری جنگ سبب مجروح

1. Protocol on Explosive Remnants of War (Protocol V to the 1980 Convention), 28 November 2003

شدن چندین نفر شده است.^۱ به این ترتیب، در رابطه با رعایت کنوانسیون مزبور از جانب ناتو نیز تردیدهایی وجود دارد.

۵- امکان تحقیق و رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی در مورد نقض‌های احتمالی و ادعایی نیروهای تحت امر ناتو از حقوق بین‌المللی بشردوستانه در جریان مداخله نظامی این سازمان در لیبی

نکته عجیب قطع‌نامه ۱۹۷۰ آن است که در بند ۶، اتباع کشورهای بی‌بی‌بی که عضو اساسنامه رم نیستند (و به‌طور مشخص ایالات متحده) را در صورت ارتکاب یا ترک عمل منجر به جنایت جنگی در لیبی، در صلاحیت انحصاری کشور متبوع آنها قرار می‌دهد. چنین زبانی در قطع‌نامه شورای امنیت در خصوص ارجاع شرایط دارفور به دیوان کیفری بین‌المللی در سال ۲۰۰۵ نیز به کار برده شد. بند ۶ قطع‌نامه ۱۵۹۳ شورای امنیت که شرایط موجود در دارفور را به دیوان کیفری بین‌المللی ارجاع می‌داد، از جهت هماهنگی با اساسنامه دیوان یادشده و منشور سازمان ملل متحد مورد انتقاد قرار گرفته و محدودیت مصرح در بند ۶ قطع‌نامه مزبور سبب شد تا برخی صاحب‌نظران، ارجاع قطع‌نامه به دیوان کیفری بین‌المللی را انتخابی توصیف نمایند (Cryer, 2006: 195). در این زمینه، ضمن مبهم خواندن چنین عنوان شده که مبنای این محدودیت دادرسی مشخص نیست (Ibid, 208).

منع قانونی برای تحقیق دیوان کیفری بین‌المللی در مورد اتباع دولت‌هایی که عضو اساسنامه رم هستند وجود ندارد. بند ۶ قطع‌نامه ۱۹۷۰ به این معنی است که دیوان کیفری بین‌المللی نمی‌تواند به اتباع آمریکایی شرکت‌کننده در حمله ناتو به لیبی دسترسی داشته باشد. ولی باید توجه داشت همان‌گونه که گزارش دیده‌بان حقوق بشر تصریح می‌دارد، چنین رویکردی از جانب شورای امنیت، مانعی در راه اجرای عدالت در خصوص جنایات عمده محسوب و نشانه استانداردهای دوگانه‌ای است که تلاش‌های عدالت‌خواهانه بین‌المللی را تضعیف می‌نماید (HRW, 2012: 60-61).

اما باید توجه داشت که خلاف دادستان ملی که می‌تواند تحقیقات را بر اساس میزان بسیار ناچیزی از اطلاعات شروع کند، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی باید بر اساس رژیم تصریح

1. Mark Hiznay's Statement at the Group of Governmental Experts Meeting on Protocol V on Explosive Remnants of War in Geneva, April 25,

شده در اساسنامه رم، ابتدا مرحله ابتدایی جمع آوری و تحلیل اطلاعات را پشت سر گذاشته و سپس در صورت تحقق معیارهای مرتبط ذکرشده در اساسنامه، تحقیقات خود را آغاز نماید.^۱ به این ترتیب که، بر اساس جز (الف) بند ۱ ماده ۵۳ اساسنامه رم، دادستان ابتدا باید این مسئله را بررسی کند که اطلاعات موجود مبنایی منطقی برای پذیرش این مسئله که جنایتی در صلاحیت دیوان رخ داده یا در حال رخ دادن است، فراهم می‌نماید.^۲ در صورت تحقق مرحله قبل، بر اساس جزء (ب) بند ۱ ماده ۵۳ و ماده ۱۷ اساسنامه رم، دادستان باید قابلیت پذیرش پرونده در دادگاه را بر اساس میزان شدت جرم و همچنین، اصل صلاحیت تکمیلی دیوان نسبت به محاکم ملی مورد بررسی قرار داده و در صورت تحقق عوامل ذکرشده قبلی، دادستان باید ملزومات مرتبط با مقتضیات عدالت را رعایت نماید؛ مبنی بر آنکه بر اساس جزء (ج) بند ۱ ماده ۵۳، با بررسی شدت جرم و منافع قربانی، هیچ گونه دلیل اساسی مبنی بر آنکه تحقیقات نمی‌تواند برآورنده منافع قربانی باشد، وجود نداشته باشد. پس از پشت سر گذاشتن سه مرحله یادشده است که دادستان می‌تواند بر اساس بند ۳ ماده ۱۵ اساسنامه رم برای انجام تحقیقات از یک شعبه مقدماتی دادگاه درخواست مجوز نماید. اگر ملزومات لازم برای انجام تحقیقات محقق نگردد- همان‌گونه که بند ۶ ماده ۱۵ اساسنامه رم تصریح می‌دارد- این مسئله مانع از آن نیست که دادستان در آینده اطلاعات تکمیلی مرتبط با موضوع مزبور را در پرتو اسناد و مدارک جدید، مورد رسیدگی قرار ندهد.

آن گونه که لوئیز مورنو-اکامپو، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی، تصریح می‌دارد، «اگرچه، در مفهومی کلی، هرگونه جرم مشمول صلاحیت دیوان شدید محسوب می‌شود، اما اساسنامه یک آستانه مکمل مبنی بر شدت جرم را نیز حتی در صورتی که موضوع جرم داخل در صلاحیت دیوان باشد، تصریح می‌دارد.» (ICC, 2006: 8) در خصوص شدت جرم^۳ بند ۱ ماده ۸ یک آستانه‌ای را بر این مبنا تعیین می‌نماید که «دیوان نسبت به جنایات جنگی صلاحیت دارد به ویژه هنگامی که در قالب یک برنامه یا سیاست عمومی یا در قالب ارتکاب گسترده چنین جرائمی صورت گرفته باشد» البته همان‌گونه که لوئیز مورنو-اکامپو، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی، تصریح می‌دارد «آستانه مزبور از عناصر جرم محسوب نشده و اصطلاح به ویژه ادر

1. See Articles 15 and 53 of the Rome Statute and Rule 48 of the Rules of Procedure and Evidence

2. Article 53(1) (a). of the Rome Statute

3. gravity

متن بند ۱ ماده ۸] بیانگر آن است که، آستانه مزبور یک ملزومه میرم محسوب نمی‌شود؛ ولی به هر جهت بیانگر رهنمود اساسنامه بر این مبنا است که دیوان متمایل به تمرکز بر موقعیت‌هایی است که چنین ملزوماتی را تامین می‌کنند» (ibid)

واکنش بین‌المللی به بحران لیبی به صورت قابل ملاحظه‌ای سریع و قاطعانه صورت پذیرفت و بیانگر این مسئله بود که شورای امنیت قادر به اجرای مسئولیت حمایت است (Dunne and Jifkins, 2011) اما این مسئله نباید نادیده گرفته شود که اجرای مسئولیت حمایت به صورت گزینشی صورت پذیرفته و اجرای آن تا حدود زیادی وابسته به شرایط سیاسی است (Stewart, 2011) به نظر می‌رسد همان شرایط سیاسی که خواهان مداخله در لیبی بود، تمایلی به بررسی و تحقیق بیشتر پیرامون جنایات جنگی احتمالی ناتو در لیبی ندارد. از طرف دیگر باید توجه داشت اگرچه این ادعا مطرح شده که مداخله در لیبی قانونی و از لحاظ اخلاقی از مشروعیت برخوردار بود، اما نباید از نظر دور داشت که اگر خود مداخله سبب کشته شدن غیر نظامیان زیادی گردد، از لحاظ اخلاقی مشروعیت خود را از دست خواهد داد (Doyel, 2011).

نتیجه‌گیری

ناتو در اجرای مراحل سه‌گانه ماموریت خود در لیبی - اجرای تحریم تسلیحاتی، برقراری منطقه پرواز ممنوع و حمایت از غیر نظامیان در لیبی - مکلف به رعایت حقوق بشردوستانه بین‌المللی مدون و عرفی بود. اما بر اساس گزارشات و اسناد منتشر شده از طرف کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره لیبی در ۲ مارس ۲۰۱۲، عفو بین‌الملل در مارس ۲۰۱۲، دیده‌بان حقوق بشر در می ۲۰۱۲ و ماموریت حقیقت‌یابی جامعه مدنی مستقل در مورد لیبی در ژانویه ۲۰۱۲، در جریان حملات نظامی ناتو در لیبی افراد و اهداف غیر نظامی نیز مورد حمله قرار گرفته‌اند. ناتو نیز ضمن پذیرش کشته شدن و آسیب غیرنظامیان و تخریب اهداف غیرنظامی در جریان حمله ناتو، تصریح می‌دارد که قوانین حقوق بشردوستانه را حتی در سطحی فراتر از استانداردهای بین‌المللی اجرا نموده و مدعی است که در جریان حملاتی با چنین گستردگی، اجتناب از این میزان پایین تلفات غیرنظامی امکان‌پذیر نیست. این مسئله که تلفات غیرنظامیان به وسیله ناتو منتسب به رعایت نکردن اصل تفکیک یا اصل تناسب از طرف ناتو گردد بعید بوده و به نظر می‌رسد که تلفات مزبور را بتوان مرتبط با نقض اصل اقدامات احتیاطی از طرف ناتو

دانست. به این ترتیب، احتمال نقض ماده ۵۷ (۱) پروتکل الحاقی اول و قواعد ۱۵، ۱۶، ۱۸ و به خصوص قاعده ۲۰ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی به صورت جدی مطرح است. به هر صورت اتخاذ نتیجه قطعی منوط به انتشار اطلاعاتی است که ناتو موظف به انتشار آنها است.

احتمال بررسی این جنایات احتمالی نیروهای تحت امر ناتو در دادگاه بین‌المللی کیفری اگر چه از لحاظ نظری امکان پذیر ولی از لحاظ عملی بسیار بعید بوده و سوای از این مسئله که حقوق بین‌الملل در اجرا همواره متاثر از سیاست بین‌الملل است، انجام چنین امری با موانع حقوقی بسیار زیادی هم روبرو است.

در حال حاضر، ناتو بر مبنای قوانین حقوق بشردوستانه بین‌المللی باید درباره جنایات‌های جنگی احتمالی که از سوی نیروهای آن صورت گرفته، تحقیقاتی مستقل، فوری، جامع و بی‌طرفانه صورت دهد. ناتو مدعی است که تحقیقاتی را صورت داده و از طرف دیگر با بهانه‌هایی از جمله آن که ماموریت آن در لیبی خاتمه یافته یا این که اطلاعات سری و طبقه بندی شده و مرتبط با امنیت ملی کشورهای عضو ناتو است، از انجام تحقیقات لازم سرباز می‌زند. ناتو همچنین موظف به جبران خسارت‌های وارده به غیر نظامیان است، ولی از آنجا که چنین پرداختی می‌تواند، هر چند به صورت تلویحی، دال بر پذیرش جنایت جنگی باشد، از آن امتناع نموده است. ناتو همچنین باید اطلاعات مرتبط با بقایای انفجاری جنگ را منتشر نماید که چنین کاری را نیز به صورت کامل انجام نداده است.

Archive

منابع

- ۱- کمیته بین‌المللی صلیب سرخ (۱۳۷۸). **حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی**، ترجمه دفتر بین‌الملل قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- 2- AI (Amnesty International), (2012) "**Libye: Les Victimes Oubliées des Frappe de l'OTAN**", (Publication Amnesty International, Secrétariat International, Peter Benenson House, mars 20102) Index:MDE 19/003/2012
- 3- Bellamy, Alex J and Paul D. Williams, (2011) "**The new politics of protection? Côte d'Ivoire, Libya and the responsibility to protect**", International Affairs 87
- 4- Cryer, Robert, (2006) "**Sudan, Resolution 1593, and International Criminal Justice**", Leiden Journal of International Law.
- 5- Doyle, Michael W. (20 Mar. 2011) "**The Folly of Protection.**", Is Intervention Against Qaddafi's Regime Legal and Legitimate?, Foreign Affairs.
- 6- Dunne, Tim and Jess Gifkins, (2011) "**Libya and the State of Intervention**", Australian Journal of International Affairs, 65(5).
- 7-HRC (Human Rights Council), (2 March 2012) **Report of the International Commission of Inquiry on Libya**, Nineteenth Session, Agenda item 4, A/HRC/19/68,
- 8-HRW (Human Rights Watch), (May 2012) **Unacknowledged Deaths, Civilian Casualties in NATO's Air Campaign in Libya**, (Printed in the United States of America, ISBN: 1-56432-888-0)
- 9-ICC (International Criminal Court), Office of the Prosecutor, The Hague, 9 February 2006 (http://www.iccnw.org/documents/OTP_letter_to_senders_re_Iraq_9_February_2006.pdf (accessed July 30, 2012)). P 8
- 10-Payandeh, Mehrdad, (2012) "the United Nations, Military Intervention, and Regime Change in Libya", **VIRGINIA JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW**, Volume 52 — Number 2.
- 12-Newman, Michael, (2009) "**Humanitarian Intervention confronting the contradictions**" (New York: Columbia University Press).
- 13-Patrick, Stewart. (26 Aug. 2011) "Libya and the Future of Humanitarian Intervention", How Qaddafi's Fall Vindicated Obama and RtoP, **Foreign Affairs**.
- 14-Schmitt, Michael N., "Wings over Libya: The No-Fly Zone in Legal Perspective (spring 2011)", **the Yale Journal of International Law Online**, Vol. 36.